

100 år efter Joseph Schumpeters födelse samlade Industriens Utredningsinstitut (IUI) en internationell ekonomkonferens i Stockholm för att utvärdera hans teorier. Resultatet publiceras nu i en diger volym, vars redaktör Gunnar Eliasson, chef för IUI, presenterar upphovsmannen.

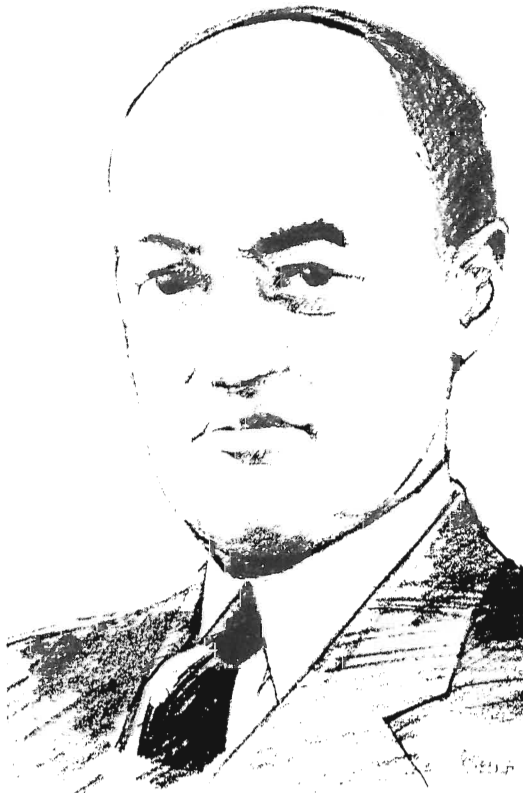

Illustration: Ola Nyberg

Joseph Schumpeter (1883—1950), en österrikisk-amerikansk ekonom (och jurist!) som räknas som en av nationalekonomins stora. Finansminister i en socialistregering i Österrike 1919. Harvard-professor från 1932, ordförande i American Economic Association 1948.

Vad kan vi lära av Joseph Schumpeter?

I kapitel VII i Joseph Schumpeters i många avseenden pessimistiska bok "Capitalism, Socialism and Democracy" påpekas i förbigående att medan investeraren, förvaltaren ägnar sig åt att bättre och bättre administrera sin portfölj av givna "strukturer", så ägnar sig **entreprenören** åt att skapa nya och riva ned gamla strukturer. Det senare kallade Schumpeter "kreativ förstörelse" (creative destruction).

Innebörden av citatet från Schumpeter är bredare än orden kan förmedla. Vad Schumpeter säger är att intensivt excercerande av gamla tankar gör dig mer svärmottag-

lig för nya tankar. Samtidigt kan en ny tanke i ett slag förändra hela din syn på verkligheten.

Låt mig med dessa ord introducera Joseph Schumpeters betydelse för ekonomiskt tänkande, idén bakom den konferens som Industriens Utredningsinstitut (IUI) avhöll i anledning av 100-årsminnet av Schumpeters födelse och som nyss publicerats i bokform¹,

¹ Day-Eliasson (red), *The Dynamics of Market Economies*, IUI & North-Holland Publishing Company.

samt förklaringen till den omorientering av IUIs forskning ("tillbaka till det gamla") som pågår.

KUNSKAP SÄTTER GRÄNSER

Redan Karl Marx — men han lånade idén från Adam Smith — utgick ifrån att produktionsmöjligheterna i allt väsentligt var oändliga. Den industriella organisationsformen hade en sådan kapacitet att man inte behövde fundera på vad som var produktionstekniskt möjligt. Däremot satte **marknaden en gräns**. Konsumenterna skulle bli mättade av alla varor (jämför "Limits to growth"-diskussionen och Rom-klubbens idéer).

Marx gjorde redan då det misstag vi ständigt fortsätter att göra; han likställde företaget med en fabrik som blev bättre och bättre på att tillverka mer och mer av samma varor. Han glömde att produkten har ett stort och växande kvalitetsinnehåll.

Kvalitet har vi svårare att hantera i den ekonomiska analysen. Kvalitetsförbättringar är vad som kännetecknar modern industriell produktion på alla sätt, genom produktutveckling, marknadsföring etc. Det avancerade industrilands orientering av sin industriproduktion mot kvalitet och **teknologisk konkurrens** håller på att göra om dess industri till producenter av avancerade tjänster. När det gäller förmågan att konsumera kvalitet finns det ingen anledning att sätta någon övre gräns.

Vad som begränsar möjligheterna till framgångsrik teknologisk konkurrens på världsmarknaden är å andra sidan industriellt kunnande. Detta är mycket ojämnt fördelat över världen, och på goda grunder. Det tar en mycket lång tid av framgångsrik industriell utveckling att bygga upp avancerat industriellt kunnande.

I DEN EXPERIMENTELLA EKONOMIN...

Med praktiskt taget oändliga möjligheter till affärer och begränsat kunnande blir världens marknadsekonomi ett gigantiskt experimentlaboratorium där tusentals företag prövar sig fram i sitt hörn med det begränsa-

de kunnande² som var och en besitter. I en sådan värld kan allt hända. Någon kommer på en ny "affärskombination", som skapar ett tillfälligt "monopol" på marknaden, tills dess någon annan kommit på något bättre och slagit sönder det tidigare monolets värde. Detta är schumpeteriansk, dynamisk eller teknologisk konkurrens.

Fenomenet, som alla företagare känner så väl, har fått många namn. Än finns det dock ingen teori som "fångar" och drar de makroekonomiska konsekvenserna av denna typ av konkurrens. Däremot gav Joseph Schumpeter den dynamiska marknadskonkurrensen en verbal beskrivning redan 1912.

Det intressanta för den intellektuella historieskrivningen är att denna idé föstes bort från den akademiska arenan under mer än 50 år. Den hade inte formulerats distinkt och klart. Den hade inte klätts i matematiska formler.

Fenomenet dynamisk konkurrens — som alltid varit en del av varje företagsledares vardagsupplevelse — hade för övrigt varit förödande för den ambitiösa, politiska debatt, som då höll på att växa sig stark och som handlade om centralstatens möjligheter att kontrollera och styra en nationell ekonomi.

...BLIR PROGNOSEBARHETEN LÅG

I den experimentella ekonomin blir förutsebarheten nämligen låg, och informations-

² "Bounded rationality" kallar Herbert Simon detta, ett begrepp som dyker upp ideligen i den nya konferensboken.

hanteringen i marknaden och inom företagen får en helt annan inriktning än att möjliggöra central planering av företag³ eller hela ekonomier. Det senare fick de centralplanerade företagen i väst lära sig mycket handgripligen under 70-talets störda ekonomiska förhållanden.

Den ekonomiska teorins utveckling fram till 70-talet gick på tvärs mot Schumpeters idéer.

Idén om dynamisk konkurrens föstes undan till förmån för sk allmän jämviktsteori, som relativt lätt kunde matematiseras (Nobelpris inom detta område har gått till — för att nämna några — Hicks, Arrow och Debreu). Tiden, dynamiken, osäkerheten och de många misstagen trollades bort. Adam Smiths osynliga hand blev centralplanerarnas synliga hand. Och inom de makroteorier som Lord Keynes formulerade på 30-talet blev statsmaktens förmåga att med beskattningsmakten i ryggen styra den totala eftertrågan, och därmed den ekonomiska utvecklingen, allenarådande.

De flesta av oss kan själva erinra oss den ekonomisk-politiska debatten på 60-talet. Ekonomerna var inte bättre än politikerna. Jag var själv med. Allt detta åstadkoms med några enkla intellektuella grepp. Man raderade med antagandens hjälp bort vissa av verklighetens fenomen ur den ekonomiska teorin. Den ekonomiska teorin blev stringent och genomskinlig (transparent), samt lätt att exercera på universitet och högskolor

³ Se vidare "Hur styrs storföretag?" (IUI, Stockholm 1985).

och (!!!) i den ekonomiska debatten. Man kunde föra klara och övertygande resonemang. Flera generationer blev lurade att från synbarligen enkla principer dra slutsatser om verkligheten som ingen tidigare, eller från och med i dag (hoppas jag) skulle våga drömma om att göra.

Därmed banade den nationalekonomiska teorin vägen för den politik som så småningom ledde till 70-talets ekonomiska kris. Detta är min uppfattning, vilken delas av allt fler ekonomer, dock inte på långt när alla. Man skall — om jag får citera Lord Keynes — inte underskatta ekonomernas makt. Varje "politiker är ett eko av någon död ekonom".

...MISSTAG EN NORMAL OCH ÖNSKVÄRD FÖRETEELSE

Ingen utveckling kan äga rum utan misstag. Det privatkapitalistiskt organiserade samhällets teknik är att göra misstagen små men många och att ordna belöningsssystemet så att experimenterandet i smått ändå är mycket aktivt; så aktivt att tillräckligt många lyckade satsningar kommer till stånd.

Det centralistiskt organiserade samhället klarar inte misstag. Kulturen i ett sådant samhälle accepterar inte lätt misstag därför att alla beslut av betydelse skall tas centralt, med full insikt och på ett sådant sätt att misstag teoretiskt inte bör förekomma. Detta är en ohyggligt hämmande industrimiljö. De misstag som görs blir dessutom stora och så komplicerade — "70-talets ekonomiska

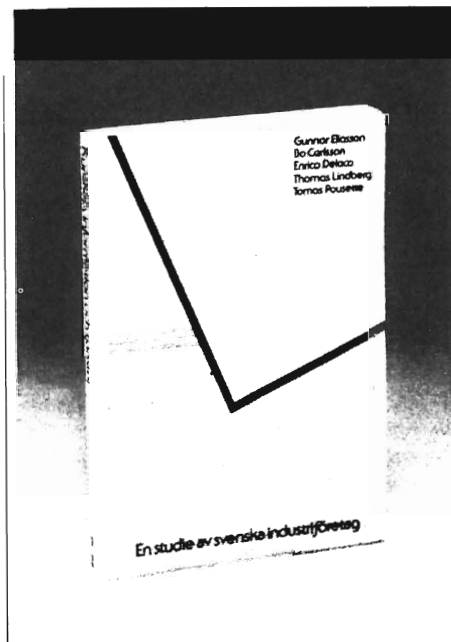
Forskningsinstitutet IUI

Industriens utredningsinstitut (IUI) är ett självständigt forskningsorgan som sedan grundandet 1939 finansieras av SAF och Industriförbundet. Huvuddelen av arbetet ägnas åt långsiktig forskning om ekonomiska och sociala förhållanden av betydelse för den industriella utvecklingen.

Forskningsresultaten publiceras i böcker, samt vetenskapliga eller mer populärt hållna artiklar. Viktiga arbetsområden är ekonomisk tillväxt, bedömningar av den långsiktiga ekonomiska utvecklingen, skatter och offentlig ekonomi, kapital- och arbetsmarknad, samt utrikeshandel och företagets internationalisering.

En aktuell utgåva från IUI, förutom Schumpeter-studien, är boken "Kunskap, information och tjänster — en studie av svenska industriföretag", som speglar Schumpeters tankar i svensk verklighet på ett lättläst sätt.

Tyngdpunkten ligger här på kunskapskapitalets användning i industrin och den ökade betydelsen av tjänsteproduktion i samhället. Gunnar Eliasson, Enrico Deiacco, Tomas Pousette, Thomas Lindberg och Bo Carlsson medverkar.

kris" t ex — att ansvaret inte kan redas ut. Vem skall vi skylla 70-talskrisen på; Gunnar Sträng, Richard Nixon, Lord Keynes eller Karl Marx?

Av samma skäl är företagen i det kapitalistiskt organiserade samhället specialister på att hitta på, pröva och chansa, men att snabbt upptäcka och avveckla misstag. Det är lätt att göra en ofördelaktig jämförelse med den offentliga produktionen, som skyddas av monopollagstiftning och där anställda och ledning kan kosta på sig en ganska långtgående oförmåga och slapphet, innan marknadskrafterna tränger igenom och tvingar fram förändringar.

Den kultur eller de regelsystem som utvecklas inom det offentliga gör det svårt eller omöjligt att stänga butiken när man upptäckt att affärsidén var fel. Hur slår man till exempel igen AMS eller, för att vara realistisk, ett statligt subventionerat företag? Därför kan inte heller experimenterande verksamhet äga rum på centralstatens nivå. Vi har där inga effektiva metoder att bli av med det som inte fungerar och det vi inte vill behålla.

Beslutet om nedläggning skall ju köras genom en riksdag eller ett kanslihus som under högtidliga former beslutat om att köra igång. I marknaden tackar kunderna var och en för sig och går till en ny producent. Till sist tar kassan slut. Här kan jag också formulera en variation på Joseph Schumpeter: Vinsten är ett utmärkt mått på duglighet. Den kan varken talas fram eller pratas bort.

Men den slutsats jag just dragit bygger ändå helt på antagandet att vi inte kan kalkylera fram vad som är bäst. Det kan vi inte i den "experimentellt" organiserade ekonomin.

...SAMT INFORMATIONSHANTERING OCH KOORDINERING EN MYCKET RESURSKRÄVANDE UPPGIFT

Den "unge" Joseph Schumpeter tänkte helt i termer av den experimentella ekonomin, även om han inte använde den termen. Mycket gick att matematisera och göra kalkylerbart, men entreprenörens förmåga att komma på nya affärslösningar på mikroplanet var i allt väsentligt oförutsebar. Det kunde hända här eller där och på något sätt, men ingen kunde förutse hur och när. Alla i marknaden hade anledning att vara osäkra och hålla sig skärpta, och själva gardera sig genom att hitta på oförutsebara nya och bättre lösningar.

70-talets kris fick både politik och traditionell ekonomisk teori på knä. Därför pågår för närvarande inom nationalekonomin ett brett uppdrag teoretiskt experimenterande, som så småningom kommer att bära frukt genom att dynamik arbetas in i de existerande nationalekonomiska doktrinerna. Den nya konferensboken är ett inslag i denna utveckling. De som håller på med detta arbete är inte längre lika illa sedda inom professionen som de tidigare var. Mindre vackra teoretiska strukturer accepteras till och med därför att de är mer relevanta än de gamla.

...KRISER OCH OMTÄNKANDE EN VARDAGSERFARENHET

Det är intressant att det skall ta så lång tid att få en omprövning till stånd inom politik och akademier, och att en ekonomisk kris av globalt format skall behöva inträffa innan omtänkandet kommer till stånd.

Inom affärslivet händer nämligen detta varje dag i smått. Varje företag som vill överleva måste pröva sin "teori" i marknaden och reaktionen är omedelbar. Man vinner eller förlorar. Men allt sker i smått och konsekvenserna totalt blir positiva.

Marknadskonkurrensen är nämligen inte ett "nollsummespel" utan ett spel där vinsterna är betydligt större än insatserna. Det kallas ekonomisk tillväxt. Detta får illustrera den centrala planeringens faror och behovet av att hålla statsmakten liten, så att spontant experimenterande på mikroplanet kan få äga rum i fred. Det är nämligen på detta sätt som vinsterna blir stora och tillväxten hög.

Den äldre Joseph Schumpeter (1942) däremot, såg hur forsknings- och utvecklingsarbetet rutiniserades i de stora företagen och hur de lyckades bättre genom att bli allt större. Vad han såg gjorde honom pessimistisk. Han förutsåg att **skalan** höll på att ta över inom det tekniska utvecklingsarbetet, entreprenören skulle snart slås ut. Varje produktområde skulle snart domineras av ett gigantiskt företag, ett monopol. Den politiska makten skulle naturligtvis bli utom sig av förtjusning och etablera en ohelig allians med några få storföretagsmonopol (känns det igen?) och demokratin skulle försvinna, därav namnet "Capitalism, Socialism and Democracy" på Schumpeters bok.

KUNSKAPSBASERADE MONOPOL I FRI KONKURRENS

Detta scenario hade en viss trovärdighet

fram till 70-talets kris. Inte längre. I dag genomgår General Motors en organisatorisk kris, och till och med IBM verkar ha fått problem. Inget företag — oavsett storlek — går nämligen säkert i den experimentella ekonomin med obegränsade internationella affärsmöjligheter och öppna marknader, där vem som vill fritt kan etablera sig i konkurrensen.

Att konkurrensen hålls igång genom fri rätt att etablera sig i marknaden är ett kritiskt antagande och det enda entydiga kännetecknet på en marknadsekonomi. Vi observerar hur det politiska systemet överallt, i rättvisans namn försöker begränsa denna frihet; från den internationella handeln, via den offentliga sektorn och till Stockholms taxi.

Men tekniken (läs marknaden) bryter så småningom sönder de största monopol. När skatterna blir för höga, blir incitamenten att undgå dem genom skicklighet och fusk ännu högre. Vi får en "grå" ekonomi som ligger utanför den politiska kontrollen. Så småningom undermineras beskattningsmakten.

Centralstatens försök att monopolisera media, och informations spridningen både i öststaterna och i delar av Västeuropa, har spräckts av tekniken. Om det vägar vi i dag säga öppet: skönt. Även i Stockholms taxi håller monopolet på att knäckas av tekniken. Det uppskattar vi också. Det tråkiga är att vi inte har någon ekonomisk teori som kan hjälpa oss att få en samlad överblick över vad som håller på att hända. Men den kommer. Den nya IUI-boken ger vägledning.

Men även vetenskapen behöver en kris då och då för att nya insikter skall kunna konkretiseras och formuleras på samma sätt som affärsfolket måste delta i konkurrensen för att själva vara konkurrenskraftiga.

Karl Marx talade om ständigt återkommande kriser i det kapitalistiskt organiserade systemet. Han menade dock någonting helt annat än det vi talat om. Den kris industriländerna upplevt under 70-talet är inte marknadsekonomin kris. Det är den halvplanerade världsekonomin kris. Och om Marx, som var en mycket begåvad ekonom med några få centrala, intellektuella upphängningar, hade lärt sig av 1970-talets ekonomiska kriser, hade han dragit rakt motsatta slutsatser i "DAS KAPITAL".

Gunnar Ellasson